

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ
XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Харків
ТОВ «НТМТ»
2020

УДК 94+902/904](477)(063)
П78

Редактор: **С. В. Д'ячков**

Редакційна колегія:

В. С. Аксьонов, Ю. М. Бровендер, А. М. Домановський, С. А. Задніков,
В. В. Колода, С. Д. Литовченко, К. Ю. Пеляшенко, І. П. Сергеев, В. В. Скирда,
С. Б. Сорочан, А. М. Токарев, Ю. І. Цитковська, І. Б. Шрамко.

Видається за рішенням:

Вченої ради історичного факультету

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 30.10.2020 р.).

Правління Харківської обласної історико-археологічного товариства
(протокол № 3 від 8.10.2020 р.)

**П78 Проблеми історії та археології України : Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції, присвяченої 215-річчю Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Харків, листопад 2020). — Харків: ТОВ «НТМТ», 2020. — 76 с.
ISBN 978-617-578-315-3.**

Збірник містить тези доповідей учасників XII Міжнародної наукової конференції «Проблеми історії та археології України», присвяченої 215-річчю Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Тематика доповідей традиційно висвітлює актуальні проблеми дослідження історії та археології в широкому хронологічному діапазоні: від кам'яного віку до Нового часу. Особливу увагу приділено вивченню пам'ятників епохи бронзи, скіфської культури, старожитностей античної та візантійської цивілізацій, проблем хазарської і слов'янської археології.

Для археологів, істориків, краєзнавців, працівників музеїв, викладачів і студентів гуманітарних факультетів класичних університетів, всіх, хто цікавиться археологією та історією.

УДК 94+902/904](477)(063)

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 13.11.2020. Формат 60×84/8.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 8,83. Наклад 150 прим.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004.
ТОВ «НТМТ», пр. Науки, 58, к. 108, м. Харків, 61072, Україна

ISBN 978-617-578-315-3

© Колектив авторів, 2020
© ХНУ імені В. Н. Каразіна,
2020
© XOІAT, 2020

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Харьковское областное историко-археологическое общество

ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ И АРХЕОЛОГИИ УКРАИНЫ

ТЕЗИСЫ ДОКЛАДОВ
XII Международной научной конференции

Ноябрь 2020 года

Харьков
ООО «НТМТ
2020

УДК УДК 94+902/904](477)(063)
П78

Редактор: **С. В. Дьячков**

Редакційна колегія:

В. С. Аксенов, Ю. М. Бровендер, А. Н. Домановський, С. А. Задников,
В. В. Колода, С. Д. Литовченко, К. Ю. Пеляшенко, И. П. Сергеев, В. В. Скірда,
С. Б. Сорочан, А. Н. Токарев, Ю. И. Цитковская, И. Б. Шрамко

Издається по рішення:

Ученого совета исторического факультета
Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина
(протокол № 8 от 30.10.2020 г.).

Правления Харьковского областного историко-археологического общества
(протокол № 3 от 8.10.2020 г.)

П78 Проблемы истории и археологии Украины : Тезисы докладов XII Международной научной конференции, посвященной 215-летию Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина (Харьков, ноябрь 2020). — Харьков : ООО «НТМТ», 2020. — 76 с.
ISBN 978-617-578-315-3.

Сборник содержит тезисы докладов участников XII Международной научной конференции «Проблемы истории и археологии Украины», посвященной 215-летию Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина. Тематика докладов традиционно освещает актуальные проблемы исследования истории и археологии в широком хронологическом диапазоне: от каменного века до Нового времени. Особое внимание уделено изучению памятников эпохи бронзы, скифской культуры, древностей античной и византийской цивилизаций, проблем хазарской и славянской археологии.

Для археологов, историков, краеведов, работников музеев, преподавателей и студентов гуманитарных факультетов классических университетов, всех интересующихся археологией и историей.

УДК 94+902/904](477)(063)

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Тези доповідей XII Міжнародної наукової конференції

Листопад 2020 року

Відповідальний за випуск *С. В. Дьячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 13.11.2020. Формат 60×84/8.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 8,83. Наклад 150 прим.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна

Свідоцтво ДК № 1748 від 15.04.2004.
ТОВ «НТМТ», пр. Науки, 58, к. 108, м. Харків, 61072, Україна

ISBN 978-617-578-315-3

© Колектив авторів, 2020
© ХНУ імені В. Н. Каразіна,
2020
© ХОІАО, 2020

Лазаренко В. Г. (<i>Ижевск</i>). Действительно ли Ахилл изображен на уникальном перстне из Перещепинского могильника?	26
Минчев А. (<i>Варна</i>). Этнический состав населения Одессоса в римскую эпоху (I—III вв.) по эпиграфическим и археологическим данным	27
Плешивенко А. Г. (<i>Запорожье</i>). О численности населения эллинистического Херсонеса	28
Русяева М. В. (<i>Київ</i>). Нові керамічні тиміатерії з некрополя Ольвії Понтійської	29
Ручинская О. А. (<i>Харьков</i>). Особенности финансирования агонистических празднеств в Херсонесском полисе	29
Снітко І. А. (<i>Харків</i>). Архітектура греко-скіфського городища Беяус, проблеми дослідження та інтерпретації	30
Фомін М. В. (<i>Харків</i>). Про «Уваровський» склеп-мартирій на некрополі Херсонеса — Херсона	31

ИСТОРИЯ И КУЛЬТУРА АНТИЧНОГО МИРА

Вус О. В. (<i>Львов</i>). Жаркое лето 357 года: битва при Аргенторате	33
Гуменний В. Л. (<i>Львів</i>). «Alter orbis»? Тацит та образ парфян у римській латиномовній традиції доби Антонінів	34
Зелинский А. Л. (<i>Киев</i>). Принятие Птолемеем III эпиклезы «Эвергет» в свете т. н. Александрийского синодального декрета (доклад посвящается светлой памяти К. Ю. Нефедова)	35
Козак А. И., Федорук А. В. (<i>Черновцы</i>). Сообщение Юстина о последнем сражении царя Пирра Эпирского на Сицилии (276 г. до н. э.): к вопросу об истоках элфантирии у карфагенян	35
Литовченко Е. В. (<i>Белгород</i>). Частный «книгооборот» в контексте «книжной культуры» позднеантичного общества (на примере Галлии)	36
Литовченко С. Д. (<i>Харьков</i>). «Эра Помпея» или «эра Арташата»?	37
Петречко О. М. (<i>Дрогобич</i>). Ludi Saeculares у добу принципату	38
Русин М. М. (<i>Дрогобич</i>). Джаетано Негрі як дослідник життя, творчості та політики імператора Юліана	38
Сергеев И. П. (<i>Харьков</i>). К вопросу об «исторической судьбе» римского tributum	39
Тарасюк Я. І. (<i>Дрогобич</i>). Проблема оцінки Парфянського походу Каракалли	39
Цюпак В. М. (<i>Дрогобич</i>). Марк Аврелій та «моровиця Антонінів»	40
Янко А. Л. (<i>Полтава</i>). Етрусський Ромул	41
Яновський Я. М. (<i>Чернівці</i>). Гето-дакійські кам'яні споруди I ст. до н. е. — I ст. н. е.: характерні ознаки та особливості	41

СЛАВЯНСКИЙ МИР И ЕГО СОСЕДИ В IV—XVI ВВ.

Аксёнов В. С. (<i>Харьков</i>). Проявления культа огня в катакомбе № 156 раннесредневекового Верхне-Салтовского могильника	43
Володарець-Урбанович Я. В. (<i>Київ</i>). Бурштинове намисто у слов'ян в ранньому середньовіччі	44
Дідик В. В. (<i>Харків</i>). Питання просторового співвідношення черняхівських ґрунтових могильників та супутніх поселень (за матеріалами лісостепової смуги України)	44
Іськов І. В. (<i>Харків</i>). Вудила з орнаментованими цвяхоподібними псаліями з території лісостепового варіанту салтівської культури	45
Калініченко В. А. (<i>Чернівці</i>), С. В. Пивоваров (<i>Київ</i>). Елементи ударної зброї з поселення VIII—X ст. в Рідківцях	46
Квітковський В. І., Фінін Г. І. (<i>Харків</i>). Релігійно-світоглядний аспект домобудівництва салтівської культури	46
Колода В. В. (<i>Харків</i>). Салтівські перстні із зооморфними та орнітоморфними зображеннями на Сіверському Дінці	47

Уважаемые коллеги!

Начиная с 1995 года, Харьковское областное историко-археологическое товарищество и Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина проводят научную конференцию «Проблемы истории и археологии Украины», которая, обычно, собирает ведущих ученых нашей страны и ближнего зарубежья, и пользуется популярностью в академической среде. В 2020 г. планировалось провести XII Международную научную конференцию, посвященную 215-летию Харьковского университета. Подготовка к ней началась задолго до начала пандемии коронавирусной инфекции. Форум историков и археологов обещал стать заметным событием в научной жизни Украины. Поступили заявки на участие в конференции от ученых Украины, Болгарии, Молдовы, Российской Федерации и Японии. Планировалась, что 13–14 ноября 2020 г. состоятся заседания шести научных секций, на которых должно было прозвучать более 90 докладов специалистов из 22 городов. В силу понятных причин форум не состоялся. Оргкомитет отказался от проведения эрзац конференции в режиме on-line, который делает невозможным полноценное обсуждение и научную дискуссию. К тому же, проведение конференции в таком формате, предъявляло высокие технические требования виртуальной коммуникации и предусматривало дополнительные расходы.

В силу указанных причин, оргкомитет конференции «Проблемы истории и археологии Украины» в данных обстоятельствах принял решение ограничиться публикацией тезисов докладов участников форума в электронном и печатном виде. Мы выражаем твердую уверенность в том, что многолетняя традиция проведения харьковского форума историков и археологов не прервется.

Декан исторического факультета
ХНУ имени В. Н. Каразина *С. Д. Литовченко*

Сопредседатель ХИАО *С. В. Дьячков*

В. А. Калініченко (Чернівці), С. В. Пивоваров (Київ)

ЕЛЕМЕНТИ УДАРНОЇ ЗБРОЇ З ПОСЕЛЕННЯ VIII—X ст. В РІДКІВЦЯХ

Предмети озброєння — одна із найбільш важливих і яскравих категорій знахідок епохи середньовіччя. Вони є цінним джерелом для дослідження цілої низки питань з минулого населення Центральної та Південно-Східної Європи. Значну колекцію предметів озброєння як ближнього, так і дальнього бою було виявлено під час археологічних досліджень поселення та городища поблизу с. Рідківці у Чернівецькій області. Серед загальної кількості знайдених на пам'ятці предметів озброєння важливою є ударна зброя ближнього бою. Особливої уваги заслуговує кистень, який є рідкісною знахідкою для регіону і представляє цінність для реконструкції місцевої військової культури у VIII—X ст.

Кистень, який був виявлений на Рідківському поселенні архаїчний і складається з 2 частин. Як і більшість кистенів, знайдених на сьогодні в Карпато-Балканському регіоні, екземпляр з Буковини має залізний стрижень овальної в профілі форми, що з одного боку закінчується петлею для ремня і має ромбоподібну форму з отвором посередині, підквадратною перехідною частиною, до якої впиралася ударна частина і розклепаним низу закінченням для фіксації кістяної частини для нанесення удару. Інша частина представлена округлою, пласкою, ударною частиною, яка виготовлена з рогу. Вона дещо пошкоджена у верхній частині, що не дозволяє більш точно виявити її конструктивно-морфологічні параметри, зокрема висоту і діаметр. Характерним є те, що подібної форми кистень виявлений вперше. Про це свідчить верхня петля ромбоподібної форми, а також пласка ударна кістяна частина, яка першопочатково, очевидно, мала іншу форму і доходила до перехідної частини кріплення. Розміри виробу: загальна висота — 8,8 см, загальна ширина виробу — 4,5 см, маса знахідки — 70,2 г. Можна припустити, що ударна кістяна частина знахідки з Рідківців виготовлена з кістки (рогу?) лося.

Відзначимо, що на сьогодні існує декілька типологічно-хронологічних схем для аналізу кистенів, які

ґрунтуються на формі та матеріалі виготовлення. За класифікацією А. Кірпічнікова, кистень з Рідківців відноситься до типу I — кистені яйцеподібної або грушоподібної форми з видовженим отвором, куди вставлявся залізний стрижень з петлею на одному з кінців. За типологією кистенів В. Йотова екземпляр з Рідківців відноситься до типу I — кістяні, які мають сферичну або еліпсоподібну форму та видовжені пропорції, варіант А — з циліндричним поздовжнім отвором по осі, залізним стрижнем та верхньою петлею. Більшу частину кистенів В. Йотов датував другою половиною X — першою половиною XI ст. За класифікаційною схемою А. Криганова знахідка з Рідківців відноситься до типу I — кістяні чи рогові кистені, варіант 3 — із залізним стрижнем та петлею. Дослідник датував їх IX—X ст. Як зазначалося вище, кистень із Рідківців має досить оригінальну форму залізного стрижня, зокрема верхньої ромбоподібної петлі, аналогії якій поки знайти не вдалося. Натомість у більшості частини кистенів наявні інші фігурні типи петель, зокрема найбільш поширені — кругла, овальна чи підквадратна. Більшість кистенів із залізним стрижнем знайдені на території Болгарії, Російської Федерації, Польщі, Сербії, Словаччини тощо. Супровідний матеріал, знайдений на Рідківському поселенні дозволяє датувати кистень у широких межах IX—X ст.

Таким чином, знахідка кистеня з Рідківського поселення є надзвичайно важливою для реконструкції військово-політичної історії регіону в IX—X ст. Вона свідчить про розвинуту військову культуру та наявність у місцевого населення у військовому контингенті легкоозброєних вершників. Окрім того знахідка кистеня дозволяє говорити про присутність кочового субстрату на території поселенської структури. В будь-якому разі подальший детальний аналіз знайденого кистеня дозволить з нових позицій поглянути на історію Середнього Подністров'я та розглянути складні та суперечливі процеси, які відбувалися в Східній Європі у VIII—X ст.

В. І. Квітковський, Г. І. Фінін (Харків)

РЕЛІГІЙНО-СВІТОГЛЯДНИЙ АСПЕКТ ДОМОБУДІВНИЦТВА САЛТІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

В археологічній науці житло традиційно розглядається як важливий об'єкт матеріальної культури. Разом з тим, воно є відображенням релігійних та світоглядних уявлень його господарів. Як зауважив А. К. Байбурін, в традиційних культурах житло виступає в якості репліки зовнішнього світу, зменшеного до розмірів людини.

Релігійно-світоглядний аспект житла виявляється у формі будівлі та у внутрішньому улаштуванні, а безпосереднім його проявом може бути обрядова діяльність. Ритуали пов'язані із домобудівництвом розпочиналися ще на етапі вибору місця для заснування

поселення в цілому та конкретного житла, зокрема. Одними з найбільш розповсюджених у багатьох народів світу, які фіксуються за етнографічними даними, є будівельні жертви. Вони ж можуть бути зафіксовані археологічними методами.

На пам'ятках салтівської культури також були виявлені об'єкти, які можна інтерпретувати як залишки будівельної жертви. Це поховання людей та тварин здійснених у межах житлової зони поселень. Такі об'єкти відомі на багатьох пам'ятках: у Саркелі, на Верхньосалтівському і Мохначанському городищах, на селищах Дмитрієвське, Мохнач-П, Суха Гомільша,